

„L'AMOUR DE LOIN” EHK ÕIGUS UNISTADA

Kaija Saariaho ooper „*L'amour de loin*” / „*Kauge armastus*”. Libreto: **Amin Maalouf**. Dirigent **Esa-Pekka Salonen**, lavastaja **Peter Sellars**, **Georgi Tsygini** lavapilt, **Martin Pakledinazi** kostüümid, valguskunstnik **James F. Ingalls**, koormeister **Marge Mehilane**.

Osades: **Gerald Finley** (*Jaufré Rudel*), **Dawn Upshaw** (*Clémence*), **Monica Groop** (*Palverändur*).

Soome Rahvusoper, 25. IX 2004.

Kaija Saariaho ei vaimustu, kui öeldakse, et tema ooper on ilus, sest tema eesmärk polnud ju kirjutada „ilusat muusikat”. Ometi on võimatu vältida seda esimest reaktsiooni: uskumatult ilus. Sealjuures kindlasti mitmekesine, intensiivne, elav, liigutav jne. „Ilus ilma ilu ülbusest”, lauldakse ooperis. Ülbe, eneseteadliku ilu (=ilutsemise) ohtu Saariaho muusikas küll ei ole. Ja Esa-Pekka Saloneni juhatusel ei saaks ilutsevalt kõlada ükski teos, selleks on tema musitseerimislaad liiga vahetu, jõuline ja tark.

Angloameerika ja saksa kriitikud on võrrelnud Saariahot Debussy ja Messiaeniga (ooperikriitik ei pruugi tunda Murail' ja Grisey muusikat), ta ise nimetas hiljuti endale lähedaste heliloojatena hoopis Henri Dutilleux'd ja Magnus Lindbergi. Kõigi nendega võrreldes on tema muusika põhjamaisem, „tumedam”.

Kui Soomes algas ooperi tõus (Aulis Sallineni „*Ratsumies*” / „*Ratsamees*”,

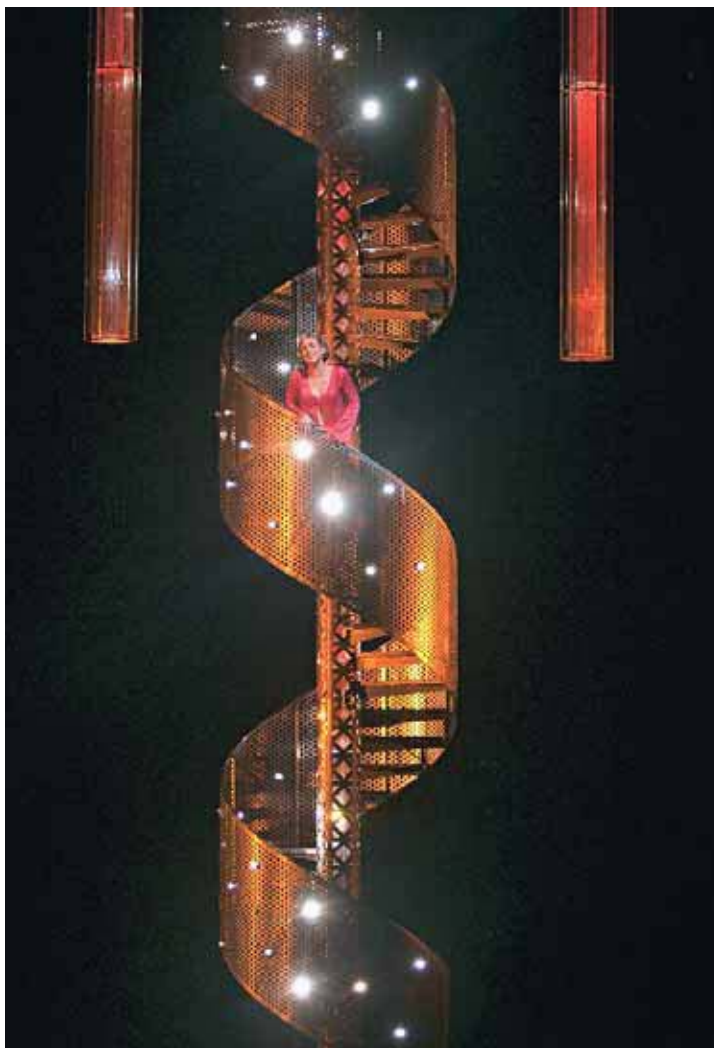
1974; Joonas Kokkoneni „Viimeiset kiusaukset” / „Viimsed kiusatused”, 1975), siis polnud Kaija Saariaho, Magnus Lindberg ja Esa-Pekka Salonen isegi veel üliõpilased, kõik kolm õppisid Sibelius Akadeemias aastail 1976—1981. Ooper ei huvitanud neid tookord ega kümme aastat hiljem, kui neist oli saanud soome heliloomingu uue modernismilaine esikolmik.

Mis ajendas elektroakustilise muusika loojana tunnustatud Saariahot ooperit kirjutama? Ühes intervjuus on ta kirjeldanud muljet Messiaeni „*St François d'Assise'i*” peaproovist Salzburgis 1992. aastal. Juhatas Salonen ja Dawn Upshaw laulis Ingli rolli, aga otsustav oli Peter Sellarsi lavastus. Saariaho, kes pärast Pariisi esietendust (1983) oli arvanud, et muusikaliselt suurepärase „*Assisi Franciscus*” ooperina siiski ei toimi, leidis nüüd: „Oli täiesti fantastiline lavastus ja mul tekkis tunne, et kui see on ooper, siis küllap kasvaks selleni minugi sõnavara.”

Soome on hinnatud ooperimaa juba kolm aastakümnet, kuid sellist tähelepanu nagu Saariaho „*L'amour de loin*” pole varem äratanud ükski soome helilooja ooper. Sellist vastukaja tekitab nüüdisooper üldse harva, viimati — Thomas Adõsi „*The Tempest*” / „*Torm*” Shakespeare'i näidendi järgi, mis esietendus 2004. aasta veebruaris Londoni *Royal Opera's*.

„*Kauge armastus*” oli Salzburgi festivali tellimus, esietendus seal Kent Nagano juhatusel ja Peter Sellarsi lavastu-

Krahvinna
Clémence –
Dawn Upshaw,
kellele roll on
kirjutatud.

ses 2000. aasta augustis ning on tänaseks lavastatud veel Pariisi *Châtelet'* ooperiteatris (2001), Bernis (2001), Santa Fes (2002) ja Darmstadtis (2003) ning kontsertversioonis ette kantud Londonis (2002). Bernis ja Darmstadtis tehti uuslavastus, Pariisis ja Santa Fes korrati Peter Sellarsi lavastust nagu nüüd Helsingiski, sama oli kujundajate kolmik ja naispeaosaline Dawn Upshaw. 2003. aastal sai Saariaho ooperi eest Grawemeyeri auhinna.

Ooper on tüübilt traditsiooniline: sündmustik kulgeb lineaarselt, muusi-

ka avab tegelasi ja olukordi. Libreto põhineb trubaduur Jaufré Rudeli, Blaye printsi elukäigul, millest kindlasti teada on vaid daatumid (1125–1148) ja osavõtt 1147. aasta ristiretkest. Säilinud on seitse Jaufré luuletust, neist neli koos muusikaga. Tema laule on salvestatud mitmele CD-le, ühel laulab muide Paul Hillier (*harmonia mundi* CD aastast 2000, mis oli saadaval ka „Laseringi“ klassikaosakonnas selle parematel aegadel). Jaufré laulab kaugest armastatust, kellega pole kunagi kohtunud. Edasine on juba legend: et daam oli Tripoli (Liiba-

Trubaduur Jaufré Rudel (Gerald Finley) laulab kaugest armastatust.

non) krahvinna Clémence (lapsena võõrale maale mehele pandud provanslanna) ning et Jaufré sõitis orienti tema pärast, haigestus laeval ja, vaevalt randa jõudnud, suri armastatu käte vahel.

See napp lugu on lahti kirjutatud ooperi viies vaheajata mängitavas vaatuses, üldkestusega kaks tundi. Libreto autor, Goncourt'i auhinna laureaat Amin Maalouf on pärit Liibanonist, elab 1977. aastast Pariisis ja kirjutab prantsuse keeles; tema ajaloolisi romaane, milles faktid põimuvad fantaasiaga, on võrreldud Umberto Eco omadega. Ooperi tekst on prantsuskeelne, katketega Jaufré värssidest oksitaani ehk vanas provanssaali keeles. Soome Rahvusooperis olid tiitrid nii soome kui ka inglise keeles ning tõlkegi järgi võib taibata, et tekst on suurepärane — lihtsa sõnastusega, ent psühholoogiliselt huvitavate, värskete ja poeetiliste detailidega.

Tegelasi on ainult kolm. Jaufréd (bariton) ja Clémence'i (sopran) seob Palverändur (metsosopran), kellelt kumbki

teisest teateid saab. Koor (Jaufré sõbrad; Tripoli naised) tegevuses ei osale, üksnes diskuteerib Jaufré või Clémence'iga, otsekui ratsionaalne, kahtlev hää neis endis. Sellarsi lavastuses pole koor isegi lavale toodud. Suurele orkestrile (sh neli flööti, muidu kolmene puupillirühm, neli löökpillimängijat, kaks harfi, klaver) lisandub IRCAMis ette valmistatud *live*-elektroonika, autori sõnul orkestri laiendus, sulandudes orkestrikõlaga nii delikaatselt, et selle olemasolu märkab üksnes spetsiaalselt jälgides.

Kas Saariaho muusikaline käekiri on ooperis kardinaalselt muutunud? Võrreldes tema postserialismi pinnast välja kasvanud, eriti introvertsete ja peenekirjaliste noorpõlveteostega küll. Kuid muudatus on olnud sujuv. Ooperit ümbritseb ka terve satelliitteoste rühm: aastail 1995—1999 eelkäijatena valminud „Château de l'âme“ / „Hinge loss“ sopranile, kaheksale naishäälele ja orkestrile, „Lonh“ / „Kauguses“ sopranile ja *live*-elektroonikale (Jaufré Rudeli

Palverändur (Monica Groop) toob Jaufréle (Gerald Finley) teateid Clémence'ist.

tekst) ja „Oltra mar“ / „Üle mere“ koorile ja orkestrile, ning hiljem, juba esietendunud ooperi muusikast tehtud süit „Cinque reflets“ / „Viis refleksiooni“ (2001). Kõik neli teost, juba ilmunud ka CD-del, on mõjustanud kuulaja kujustlust Saariaho tänasest muusikast.

„Kauge armastuse“ muusika pole silmatorkavalt, s.o kõrva torkivalt modernne, kuid ammugi mitte retrolik. Enamasti on selgelt tajutav muusika helistikuline põhi ja Jaufré laulud tuginevad keskaja laadidele, meloodiajoonte keerdues arabeskidena nagu ehtsas trubaduurimuusikas. Kuid üksnes n ü d saab olla loodud rikas, pidevalt uuenev, värvilise peengraafikana mõjuv helikude.

Salzburgis on teada olevalt konservatiivne ooperipublik, aga esietenduse lõpul seisti, niisamuti Helsingis nähtud etendusel. Alati ei pruugi *standing ovation* ju publiku jäägitut andumust väljendada, igatahes USAs järgnevat see juba igale kontserdile ja etendusele, mistõttu

ilus komme olevat kaotamas tähendust. Aga mitte kuidagi ei saa formaalselt, moe pärast tekkida need pingelise vaikuse hetked, mil terve saal tundub hingavat lavaga ühes rütmis. Ja neid oli Helsingis nähtud etendusel palju.

Saariaho sõnul on tema ooper inimese soovist ja õigusest unistada, niisiis ajatu lugu. „Kauge armastuse“ õhulisel, puhta joonega lavareaalsusel pole XII sajandi olustiku realistlike detailide koormat ega pealetükkivaid seoseid meie ajaga. Laval on palju avarust, mängivad vorm ja värv ja proportsioonid. Kummaski lavapooles on klaasine keerdtrepp: vasakul Jaufré ja paremal Clémence'i maailm. Keerdtreppi on hõlpus näha lossitrepi või tornina, miks ka mitte inimpsüühika sümbolina. Valguse muutudes sätendavad trepid erisugustes värvinäanssides. Lõpuvaatustes on laval laev — valgustatud kontuur, kummituslik ja kaunis.

Selle arhitektuurse fantaasiaga loodud lavapildi autor Georgi Tsy-pin ongi

Gerald Finley ja Dawn Upshaw armastajate ainsa kohtumise stseenis.

kõigepealt õppinud arhitektuuri: ta lõpetas 1977. aastal Moskva Arhitektuuriinstituudi, kahe aasta pärast lahkus N Liidust ja 1984. aastal lõpetas ka New Yorgi ülikooli lavakujunduse osakonna. Praegu teeb ta kujundusi tipplavastajatele USA ja Euroopa tähtsaimates ooperimajades ning tegutseb skulptorina.

Peter Sellarsilt pärineb kujunduse kõige lennukam ja kummalisem idee: ooperi viimases, veepiirile toodud stseenis katab lava lauljate pahkluudeni ulatuv vesi. Ühes TV-saates põhjendas Sellars seda järgmiselt: vesi (meri) ühendab

armastajaid, ja Kaija Saariaho muusika assotsieerub temal merega.

Sellars on „kiiksuga“ lavastaja (tema kohta tavaliselt kasutatakse „vastuoluline“ tundub liiga nõrga väljendina...). Tema tegi John Adamsi ooperite hinnatud esmalavastused. Ligeti „Le Grand Macabre'i“ lavastus tekitas autoris nõrdimust. Tal on olnud loogiliselt välja töötatud ideid, mis ei toimi, näiteks on ta püüdnud teha teravalt poliitilist teatrit Mozarti ooperites, minnes vastuollu heliloojaga, keda üle kõige huvitas inimloomus. Mõtte tuua lavale vesi võiks

Sakari Viika fotod

Jaufré surmast vapustatud Clémence (Dawn Upshaw).

seevastu tunnistada täiesti hullumeel- seks, aga see toimib! Vee mustjas läige ja helevalged sätendavad pritsmed, kõik kummastavate valgusnüanssidega, on pilt, mis liitub Jaufré surma ning Clémence'i lõpumonoloogi teksti ja muusikaga võimsaks kujundiks.

Saariaho ooperi tegelasi on Sellars mõistnud ja armastanud. Tema lavastustes korduvalt osalenud Dawn Upshaw sõnul tunneb Sellars alati teost paremini kui keegi teine, ja ta ei väsiivat nõudmast lauljalt tõlgendusnüansside täpsust. Kolm maailmanimega solisti — Kanadas sündinud Gerald Finley, Soomest pärinev tallinlaste ammune sümpaatia Monica Groop ja ameeriklanna Dawn Upshaw — olid kõik väga head, igas mõttes. Upshaw intensiivsus oli peaaegu jahmatav. Kas on võimalik, et ta kõik etendused suudab teha ennast sel kombel kulutades, üleni rolli sukeldudes? Tema harukordselt kirka tämbri- riga hääles oli loendamatu väljendus- värve, kui vaja, siis ka vähem kauneid.

Tõsi, Clémence ongi ooperi kõige rik- kam karakter: algul üsna lapselik, kas- vab ta Jaufré laulude ja armastuse mõ- jul, elab lõpus läbi vapustuse ja tõstab seesmiselt mässu jumala vastu. Palub küll andeks, kuid me ei tea enam, mida ta täpselt mõtleb ja kellega kõneleb. Kui ta isegi teab.

Teatril oli välja panna ka teine, puht- kodumaine koosseis, mida juhatas Sus- sanna Mälkki ja mis arvustajaid samuti rõõmustas. 16. septembrist 30. oktoobri- ni anti kokku 11 etendust, kõik olid välja müüdnud. Juba on teada, et Kaija Saari- aho kirjutab uut ooperit, et 2006. aastal on „Kauge armastus“ taas *Kansallis- ooppera* mängukavas ja et septembris salvestatud etendust näitab YLE TV1 veel tänavu 30. detsembril. Jälgigem reklaami!